

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Дипломна робота

магістра

з теми:

**«ЛІВИЙ ПОВОРОТ» У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ**

Виконала: магістрантка

спеціальності 014

Середня освіта (Історія)

заочної форми навчання

Чорна Галина Іванівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії

Опря Ігор Анатолійович

Кам'янець-Подільський – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОБОТИ.....	7
1.1. Історіографія теми.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	10
РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН «ЛІВОГО ПОВОРОТУ»: ВИЗНАЧЕННЯ, ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ, ДІЮЧІ СИЛИ.....	16
2.1. Теоретичне осмислення «лівого повороту»: визначення та передумови.....	16
2.2. Класифікація «лівих» сил Латинської Америки.....	42
2.3. Соціалізм латиноамериканських «нових лівих» на прикладі Бразилії та Венесуели.....	48
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ «ЛІВОГО ПОВОРОТУ» НА МІЖНАРОДНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА КОНТИНЕНТІ НА ПРИКЛАДАХ ВЕНЕСУЕЛИ, АРГЕНТИНИ І УРУГВАЮ.....	55
3.1. Еволюція зовнішньої політики Венесуели в регіоні.....	55
3.2. Основні напрямки зовнішньої політики Аргентини після відновлення демократії.....	66
3.3. Зовнішня політика уряду «Широкого Фронту» Уругваю.....	74
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність теми. Завершення чергової хвилі демократизації, що припало на кінець 1990-х – початок 2000-х рр., позначилось суттєвими змінами в суспільно-політичному житті Латинської Америки. Демократизація в регіоні привела до влади в більшості країн регіону ліберально-консервативні режими, що залишались ідеологічними монополістами до кінця 1990-х. Однак, політика першого післяавторитарного покоління, перестала задовольняти громадян латиноамериканських держав. Розчарування в політиці «правих», відсутність серед традиційних політичних партій конкурентної альтернативи існуючим урядам, виразилися в підтримці населенням різних опозиційних партій і громадських рухів. Починаючи з 1998 р, який був позначений приходом до влади у Венесуелі соціаліста-популіста Уго Чавеса, «ліві» сили добилися великого електорального успіху. Незадоволеність величезних мас населення політикою ліберально-консервативних урядів, особливо її економічною та соціальною складовими, вилилася в підтримку «лівих». Дане явище змінило не тільки розстановку політичних сил в регіоні, але також вплинуло як на внутрішні, так і зовнішні політичні процеси в регіоні.

Зміни, що відбулися в Латинській Америці після «лівого повороту», з появою на політичній карті регіону великої кількості «лівозорієнтованих» держав, зумовили необхідність вивчення політичних процесів, що відбуваються в регіоні. Однією з найбільш значущих тем в даному контексті є дослідження міжнародних політичних процесів в регіоні, взаємин як між державами регіону, так і взаємодій зі Сполученими Штатами Америки як наддержавою не тільки західної півкулі, а й світового масштабу. Все це й визначає необхідність та актуальність теми дослідження.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, темами, планами. Магістерська робота виконана відповідно до тематики, яку розробляє

кафедра всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу «лівого повороту» на сучасні політичні процеси в Латинській Америці.

Для досягнення мети необхідно розв'язати наступні **завдання**:

- охарактеризувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- визначити зміст «лівого повороту» в політичному житті латиноамериканських країн;
- класифікувати «ліві» політичні сили Латинської Америки;
- дослідити сутність змін у країнах з переважно «лівим» політичним керівництвом;
- охарактеризувати вплив «лівого повороту» на міжнародні політичні процеси.

Об'єктом дипломної роботи є політичні процеси в Латинській Америці.

Предметом дослідження є діяльність політичних партій, державних діячів та урядів «лівого» спрямування, а також результати та наслідки цієї діяльності.

Хронологічні межі дослідження окреслено кінцем ХХ ст. – 2013-2016 рр. Нижня межа пов'язана з посиленням симпатій латиноамериканських виборців до «лівих» політичних сил та їх приходом до влади у ряді країн. Верхня хронологічна межа визначена 2013 – 2016 рр., що пов'язано з відходом від влади в країнах «лівих» політичних сил, або невдачами у їхній політиці. Розмитість хронологічних меж пояснюється тим, що політичні процеси в Латинській Америці у кожній країні мають свою хронологію.

Географічні межі нашого дослідження включають усю територію Латинської Америки.

Методи та методологія дослідження обумовлені визначеними завданнями. У роботі використовуються історичний та системний підходи. Використання історичних методів дозволяє простежити розвиток «лівого»

політичного руху у наші дні. Для цієї мети служать методи діахронічного аналізу і метод історичної періодизації. В рамках системного підходу аналізу піддаються міжнародні політичні процеси в регіоні. Застосування даного підходу дозволяє, на основі розгляду внутрішньої і зовнішньої політики ключових в контексті «лівого повороту» країн (Аргентини, Бразилії, Венесуели, Уругваю) вивчити основні політичні процеси. При цьому підході в коло розгляду потрапляють також і інші країни регіону, що розглядаються крізь призму політики вищезазначених ключових латиноамериканських країн. Використовуються також загальнонаукові підходи і порівняльні методи. Дослідження окремих країн дозволяє, з одного боку, виявити відмінності між різними «лівими» урядами, з іншого боку – проаналізувати зміни зовнішньої політики обраних для дослідження країн. Порівняльна методологія дозволяє виявити загальні та особливі риси зовнішньої політики держав латиноамериканського регіону.

Елементи наукової новизни полягають у тому, що в роботі розкрито зміст «лівого повороту», його причини, передумови, що призвели до нього, встановлені і класифіковані суб'єкти і рушійні соціальні і політичні сили «нових лівих», виявлені зв'язки сучасних політичних установок «лівих» з політичними поглядами на міжнародні політичні процеси їх попередників; виявлені трансформації, які зазнала регіональна система міжнародних відносин після «лівого повороту», встановлено можливі тенденції розвитку політичних процесів в регіоні та їх можливий вплив на міжнародні відносини в регіоні.

Практичне значення результатів роботи полягає у тому, що результати цього дослідження можуть бути використані в якості аналітичного матеріалу державними установами, відповідальними за формування зовнішньої політики в Латинській Америці. Матеріали дослідження також можуть бути використані у викладацькій діяльності як елемент або основа для розробки навчальних програм, наукових дискусій і

семінарів, пов'язаних з міжнародними відносинами в регіоні Латинської Америки, зовнішньою політикою латиноамериканських країн.

Апробація результатів роботи здійснена через обговорення її окремих положень на науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасна гуманітарна наука», яка відбулася 12-13 жовтня 2018 року у м. Києві. Окремі думки та висновки роботи були використані у статті «Еволюція зовнішньої політики Венесуели у перше десятиліття XXI ст.», опублікованій у збірнику за результатами зазначеної конференції.

Структура роботи відповідає меті і завданням дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг основного тексту роботи становить 86 сторінок. Повний обсяг роботи – 94 сторінки. Список використаних джерел та літератури складає 86 найменувань.

ВИСНОВКИ

В результаті вирішення сформульованих в роботі завдань вдалось дійти ряду висновків.

«Лівий поворот» розуміється як зростання популярності та прихід до влади в ряді країн Латинської Америки «лівих» (соціалістичних та близьких до них) політичних сил, що відбувся у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Він був спричинений наслідками негативної економічної діяльності після провалу неоліберальних економічних реформ 1980 – 1990 рр. (зростання безробіття і злиднів, погіршення якості життя широких верств населення, процвітання «чорного ринку»), до яких призвела політика сліпого наслідування США і застосування принципів Вашингтонського консенсусу.

Міжнародні політичні процеси в регіоні в період з 1980 р. по початок 2000-х рр. багато в чому визначалися прийнятою урядами латиноамериканських держав неоліберальною економічною моделлю розвитку, що відбилося на прагненні до створення зон вільної торгівлі (МЕРКОСУР, проект АЛКА) як за участю Сполучених Штатів, так і на регіональному рівні. Однією з відмінних рис даного етапу розвитку міжнародних відносин в латиноамериканському регіоні є демократизація та лібералізація міжнародних політичних процесів як наслідок аналогічних процесів у внутрішній політиці. В силу того, що у наприклад в Аргентині, Венесуелі та Уругваї до початку 1980-х рр. існували авторитарні режими мілітаристського зразка, вступ у хвилю демократизації відбився і на зовнішній політиці, посприявши встановленню продуктивних відносин з сусідніми країнами, які вже стали на демократичний шлях розвитку. Характерною рисою цього періоду стало прагнення до інтеграції, хоча вона мала і внутрішні суперечності. В рамках МЕРКОСУР проявлялась конфронтація між Аргентиною і Бразилією, які дотримувалися протилежних поглядів на проект АЛКА, та боролись за лідерство в регіоні.

У період до «лівого повороту» міжнародні політичні процеси в регіоні перебували під впливом наступних факторів: 1) перехід або повернення до

демократичної форми правління – демократизація; 2) лібералізація режимів, відхід від авторитарних способів управління до демократичних; 3) визнання принципів Вашингтонського консенсусу і здійснення неоліберальної економічної політики; 4) посилення процесів інтеграції, прагнення як до регіональної інтеграції в рамках Латинської Америки, так і в масштабах усієї Америки; 5) розпад Радянського Союзу і, як наслідок, утвердження однополярного світового порядку з єдиним гегемоном – США, які значною мірою впливали на політику латиноамериканських країн.

Загалом, період з початку 1980-х рр. до «лівого повороту» можна охарактеризувати як період «відкритих» міжнародних відносин, або, як час прагнення країн утвердитися в новому світовому порядку, знайти і позначити себе в рамках оновленої системи міжнародних відносин і нового світового порядку, заснованого на принципах інтеграції, відкритих ринків, вільного пересування товарів, транснаціональних корпорацій і наявності одного центру сили – США.

Після «лівого повороту» нові уряди латиноамериканських держав, зорієнтовані на вирішення проблем регіону власними силами, без втручання США, переорієнтували свою зовнішню політику на взаємодію з державами континенту, що проявилось як в збільшенні кількості двосторонніх угод між країнами, так і в створенні інтеграційних організацій різного спрямування – від «ідеологічного клубу» АЛБА до зони вільної торгівлі МЕРКОСУР і латиноамериканського аналога ООН – УНАСУР. При цьому простежується тенденція до врегулювання минулих розбіжностей в ім'я побудови стабільних взаємин, вільних від застарілих конфліктів. Разом з тим, з'являються нові конфлікти, неминучі у відносинах між державами.

США з політичного партнера більше перетворюються на економічного партнера і втрачають одноосібний статус лідера регіону. Певну опозицію США за правління «лівих» політичних сил становила Бразилія, з якою, в свою чергу, за лідерство боролася Венесуела, однак на сьогодні, в Бразилії колишні «ліві» президенти Лула да Сільва та Ділма Русеф звинувачені у

корупції та зловживанні владою, а у Венесуелі після смерті у 2013 р. харизматичного лідера Уго Чавеса економічне становище швидко погіршується, тому ця країна ніяких реальних кроків у боротьбі зі США зробити не може, крім гучних заяв.

Водночас ряд інших країн, попри «ліву» орієнтацію влади, зберігали дружні стосунки зі США – приклади Уругваю та Аргентини наочне тому підтвердження. Багатостороння інтеграція стала однією з основних форм взаємодії між державами регіону, при цьому «лівий поворот» привів до конфліктів в уже існуючих на той час організаціях – найбільш показовий тут випадок Андського Співтовариства Націй. Побоювання повернення домінування США, незгода з неоліберальної економічною політикою і цінностями «правих» політичних сил, прагнення убезпечити регіон від їх впливу призвело до створення нових організацій – АЛБА і УНАСУР.

Відмінними рисами міжнародних політичних процесів в регіоні після «лівого повороту» є посилення інтеграції на основі ідеологічної близькості, концентрація на загальних проблемах регіону (переважно в соціальній сфері), намагання усунути США від участі у вирішенні важливих проблем та в побудові зони вільної торгівлі в регіоні.

Таким чином, міжнародні політичні процеси на континенті під впливом «лівого повороту» були спрямовані в бік внутрішнього регіонального розвитку, поставивши на чільне місце соціальні, економічні та політичні проблеми Латинської Америки. У даній системі США, зберігаючи позицію наддержави, перестали бути єдиним центром, що замикає на себе усі політичні процеси. Навпаки, для багатьох держав регіону США зберігають цінність лише як економічний партнер, втративши політичний авторитет.

Майбутні сценарії подальшого розвитку міжнародних політичних процесів в регіоні будуть визначатися тим, чи збережуть і зміцнять «ліві» свої позиції, чи станеться «поворот вправо» (що і відбувається сьогодні в ряді країн). В першому випадку ймовірно, що збережеться вже існуюча тенденція до політичної інтеграції з ідеологічно спорідненими державами, при цьому

США будуть розглядатися як необхідне зло: торгово-фінансові взаємовідносини будуть зберігатися, але триватиме боротьба за вплив на регіон, тоді як при зміні курсу «вправо» континент чекає охолодження відносин між державами з різною ідеологічно складовою, при цьому варіанті розвитку подій вірогідне зростання впливу США за посередництва ліберально-консервативних режимів і повернення регіону під контроль північного сусіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. ДЖЕРЕЛА

1. Актуальные вызовы для Unasur. Интервью с Эрнесто Сампером Писано // Латинская Америка. 2018. № 7. С. 56-58.
2. Альенде С. История принадлежит нам. Речи и статьи. 1970-1973 гг. Москва: Политиздат, 1974. 382 с.
3. Аргентинский дефолт: последствия [Электронный ресурс] // BBC. Русская служба. Режим доступа: http://news.bbc.co.uk/hi/mssian/business/newsid_1727000/1727205.shtml
4. Беседы о религии. Фидель и бразильский священник Фрей Бетто [Электронный ресурс]. Москва: Издательство АО «Си-Мар», 1995, 382 с. Режим доступа: <http://4itaem.com/book/245473/reader>
5. Дилма Руссефф. Отстранение меня от власти – первый акт драмы, но не последний // Латинская Америка. 2017. № 11. С. 6-11.
6. Дилма Руссефф: из боевиков – в президенты Бразилии [Электронный ресурс] // BBC. Русская служба. Режим доступа: http://www.bbc.com/russian/international/2010/11/101101_dilma_rouseff_profile.shtml
7. Интервью с министром экономики и государственных финансов Боливии. Луис Арсе: «Общинный социализм для Боливии – эффективная альтернатива неолиберализму». Интервью с Министром экономики и государственных финансов Боливии // Латинская Америка. 2014. № 5. С. 26-31.
8. Интервью с первым заместителем министра иностранных дел Кубы Фернандо Ремиресом де Эстенос Барсьелой // Латинская Америка. 2004. № 3. С. 16-22.
9. Кардозу Ф. Э. Интервью журналу «Свободная мысль» // Свободная мысль. 2010. №1. С. 34-39.

10. Кастро Ф. «Экономический порядок, господствующий сегодня в мире, неизбежно рухнет». Фрагменты речи на митинге в Сантьяго-де-Куба 1 января 1999 г. // Латинская Америка. 1999. № 4. С. 4-10.
11. Кастро Ф. Размышления коменданте. Москва: Альпина нон-фикшн, 2009. 248 с.
12. Конвенция о коренных народах и народах, ведущих племенной образ жизни в независимых странах [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/iol169.shtml
13. Концепция прав человека и сотрудничество Кубы с Венесуэлой и Эквадором в социальной сфере // Латинская Америка. 2018. № 6. С. 19-29.
14. Кристина Фернандес де Киршнер: «Главное – это то, что ты делаешь на своем посту, а не сам пост». Интервью с президентом Аргентины // Латинская Америка. 2015. № 6. С. 24-31.
15. Мадуро призвал США к переговорам [Электронный ресурс] // ВВС. Русская служба. Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/03/140315_m_maduro_uscall.shtml
16. Патрисио Чавес Савала. Политический процесс в Эквадоре в XX – начале XXI вв.: от «Либеральной» до «Гражданской» революции // Латинская Америка. 2016. № 7. С. 5-17.
17. Президентские выборы в Венесуэле: голосуйте за Чавеса, доведите революцию до конца. Заявление Международной Марксистской Тенденции [Электронный ресурс] // In Defense of Marxism. 2006. Oct., 16. Режим доступа: <http://www.marxist.com/venezuelan-elections-russian.htm>
18. Фернандо Луго: «Импичмент Руссефф — попытка подчинить Бразилию империи США». Интервью с бывшим президентом Парагвая // Латинская Америка. 2016. № 6. С. 35-37.

- 19.Хосе Мухика: «Трудно возводить социалистические здания с капиталистическими каменщиками». Интервью с экс-президентом Уругвая // Латинская Америка. 2016. № 4. С. 25-28.
- 20.Чавес Ф. У. Строки размышлений Уго Чавеса = Las líneas de Chavez. М.: Глобус, 2010. 565 с.
- 21.Эво Моралес: «Такие союзники, как Россия, придают нам уверенность». Интервью с президентом Боливии // Латинская Америка. 2016. № 5. С. 45-51.

II. ЛІТЕРАТУРА

- 22.Ананьин О., Хаиткулов Р., Шестаков Д. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битв // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – №12. – С. 15 – 27.
- 23.Богданова Т. «Боліваріанська альтернатива для Америки» та її місце у процесах американської інтеграції // Сучасна українська політика. Київ, 2009. Вип. 16. С. 382-386.
- 24.Боливия – время левоиндихенистского эксперимента / под общ. ред. В. М. Давыдова. – Москва: ИЛА РАН, Серия «САММИТ», 2009. 75 с.
- 25.Боярский В.И. Партизанство вчера, сегодня, завтра. Историко-документальный очерк. Москва: Издательский дом «Граница», 2003. 448 с.
- 26.Букова И. А. Тенденция регионализации и «левый поворот» в странах Латинской Америки. Москва: Прогресс, 2011. 220 с.
- 27.Валлерстайн И. Как далеко влево продвинулась Латинская Америка? [Электронный ресурс] // СКПЕСИС. Режим доступа: http://scepisis.net/library/id_2102.html.
- 28.Валлерстайн И. Миро-системный анализ [Электронный ресурс] / И. Валлерстайн // Режим доступа: <http://www.nsu.ru/filf/rpha/papers/geoecon/waller.htm>

- 29.Варгас Л. А. Популизм возвращается? // Россия в глобальной политике. 2006. № 2. С. 106-116.
- 30.Варенцова О. Б. Современные политические режимы в Венесуэле и Боливии. Москва: Издательство «Аспект Пресс», 2017. 176 с.
- 31.Ващенко Ю. В. Боливия: от «левого поворота» к региональной интеграции // Латинская Америка. 2014. № 9. С. 42-47.
- 32.Ващенко Ю. В. Переориентация современной внешней политики Боливии // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2014. № 8. С. 34-38.
- 33.Весела Н. М. Інтеграційні процеси в Латинській Америці та Карибському басейні: особливості, тенденції, перспективи. Київ: Логос, 2002. 218 с.
- 34.Гайнутдинова Л. А. Гражданское общество в Аргентине и Бразилии // Латинская Америка. 2009. №11. С. 72-79.
- 35.Дабагян Э. Левый поворот в Латинской Америке: причины, содержание, последствия // Латинская Америка. 2006. № 6. С. 4-27.
- 36.Дабагян Э. Поднебесная на просторах Латинской америки // Свободная мысль. 2016. № 4. С. 151-164.
- 37.Дабагян Э. Смерть на взлете: Нестор Киршнер – первый президент Аргентины XXI века // Новая и новейшая история. 2014. № 3. С. 205-217.
- 38.Дабагян Э. Уго Чавес: штрихи к политическому портрету (1954 – 2013) // Новая и новейшая история. 2013. № 6. С. 134-156.
- 39.Давыдов В. М. Беспрецедентный сдвиг в политическом ландшафте региона // Латинская Америка. 2007. №7. С. 4-29.
- 40.Давыдов В. М., Бобровников А. В. Роль восходящих гигантов в мировой экономике и политике (шансы Бразилии и Мексики в глобальном измерении). Москва: ИЛА РАН, 2009. 234 с.

41. Деменчонок Э. В. Проблема «освобождения» в радикальной теологии / Э. В. Деменчонок // Латинская Америка. 1986. № 10. С. 58-70.
42. Жирнов О. А., Шереметьев И. К. «Левый поворот» в Латинской Америке. Аналитический обзор / Центр научн.-информ. исслед. глобал. и регион. проблем. Москва: Институт научной информации по общественным наукам РАН, 2008. 130 с.
43. Заболотна М. Ф. Особливості формування інтеграційного курсу в програмах «лівих» політичних партій країн Латинської Америки // Вісник Маріупольського державного університету. 2016. № 15. С. 210-217.
44. Ивановский З. В. Глобализирующийся мир и Латинская Америка: в поисках экономической и политической парадигмы // Пространство и время в мировой политике и международных отношениях. М. 2007. Т. 7. С. 94-107.
45. Интеграционные процессы в западном полушарии / Г. М. Костюнина и др. Москва: МГИМО-Университет, 2013. 318 с.
46. История Латинской Америки: Вторая половина XX века / отв. ред. Е. А. Ларин. Москва: Наука, 2004. 607 с.
47. Кальюни Э. О. Экономическая стабильность и кризис неолиберализма в Латинской Америке // Латинская Америка. 2007. № 5. С. 18-28.
48. Кауфман Р. Латинская Америка: новые вызовы // Мировая экономика и международные отношения. 1998. № 4. С. 72-76.
49. Ковальова О. І. Політична інтеграція в Латинській Америці: генеза, ключові характеристики, детермінанти кризових тенденцій. Київ: Логос, 2004. 280 с.
50. Красильщиков В. А. Латинская Америка: прощание с зависимостью // Мировая экономика и международные отношения. 2015. № 2. С. 85-94.
51. Лавут А. А. МЕРКОСУР: современный этап развития, особенности функционирования и торговой политики в отношении третьих стран // Российский внешнеэкономический вестник. 2010. С. 64-74.

52. Лавут А. А. Поиски латиноамериканской модели // Латинская Америка. 2011. № 2. С. 4-21.
53. Латинская Америка в современной мировой политике / под общ. ред. В. М. Давыдова. – Москва: Наука, 2009. 581 с.
54. Латинская Америка: возвращение на авансцену мировой политики / И. Лабинская [и др.] // Мировая экономика и международные отношения. 2007. № 1. С. 84-95.
55. Латинская Америка: возвращение на авансцену мировой политики / К. Л. Майданик [и др.] // Мировая экономика и международные отношения. 2007. № 2. С. 90-100.
56. Латинская Америка: испытания демократии. Вопросы политической модернизации / под общ. ред. М. Л. Чумаковой. В 2-х частях. Часть 1. Москва: ИЛА РАН, 2009. 264 с.
57. Латинская Америка: испытания демократии. Вопросы политической модернизации / под общ. ред. М. Л. Чумаковой. В 2-х частях. Часть 2. Москва: ИЛА РАН, 2009. 440 с.
58. «Левый поворот» в Латинской Америке: причины, содержание, последствия («круглый стол» в Институте Латинской Америки РАН) // Латинская Америка. 2006. № 6. С. 4-27.
59. Майданик К. Л. «Четвертая волна» (о новом цикле социально-политического развития Латинской Америки. Взгляд слева) // Мировая экономика и международные отношения. 2006. №12. С. 24-30.
60. Макаркин А. Левая волна в Латинской Америке: левоцентристы и националисты [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://politcom.ru/3846.html>.
61. Мартынов Б. Ф. Безопасность: латиноамериканские подходы. Москва: Институт Латинской Америки РАН, 2000. 324 с.
62. Национализм в Латинской Америке: Политические и идеологические течения / под общ. ред. А.Ф. Шульговского. Москва: Наука, 1976. 369 с.

63. Неверов К.А. «Левый поворот» в Латинской Америке // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. 2013. Т. 9. № 3. С. 144-155.
64. Окунева Л. С. «Левый поворот» и демократия в Латинской Америке // Международные процессы. 2009. Т. 7. № 19. С. 43-53.
65. Окунева Л. С. Бразилия: особенности демократического проекта: страницы новейшей политической истории латиноамериканского гиганта (1960-е гг. 2006 г.). Москва: МГИМО-Университет, 2008. 823 с.
66. Окунева Л. С. Бразильский опыт социальной модернизации в начале XXI века // Вестник МГИМО. 2010. № 2. С. 294-310.
67. Окунева Л. С. Дилма Русеф – первая женщина-президент в истории Бразилии // Латинская Америка. 2011. № 1. С. 27-40.
68. Петрас Дж. Латиноамериканский социализм 21 века в исторической перспективе [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://left.ru/2009/10/petras192.phtml>
69. Поскониная Л. С. Латинская Америка: критика леворадикальных концепций. Москва: Наука, 1988. 175 с.
70. Романова З. И. Латинская Америка и Карибы. Политические институты и процессы. Москва: Наука, 2000. 448 с.
71. Романова З. И. Латинская Америка: региональная интеграция на новом витке развития // Мировая экономика и международные отношения. 2005. № 10. С. 88-98.
72. Савин Л. Век Латинской Америки [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.odnako.org/magazine/material/vek-latinskoy-ameriki/>
73. Сапожников К. Н. Уго Чавес: одинокий революционер. Москва: Молодая гвардия. ЖЗЛ. 2015. 470 с.
74. Семенов С. И. Мутации левой политической культуры в цивилизационном контексте Латинской Америки. Москва: ИЛА РАН. Аналитические тетради. Вып. 6, 1999. 96 с.
75. Семенов С. И. Христианская демократия и революционный процесс в Латинской Америке. Москва: Наука, 1971. 301 с.

- 76.Строганов А. И. Латинская Америка: страницы истории XX века / А. И. Строганов. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 168 с.
- 77.Строганов А. И. Новейшая история стран Латинской Америки. Москва: Высшая школа, 1995. 415 с.
- 78.Строганова Е. Д. Идеи социализма в Латинской Америке // Латинская Америка. 2009. № 12. С. 43-59.
- 79.Строганова Е. Д. США и левые режимы Латинской Америки (вторая половина XX – начало XXI в.). Москва: Издательство «Весь Мир», 2017. 288 с.
- 80.Сударев В. П. «Левый поворот» в Латинской Америке и новые геополитические построения // Латинская Америка в современной мировой политике. Москва: Наука, 2009. С. 169-185.
- 81.Уругвай в контексте левого дрейфа: преемственность и перемены / под общ. ред. В. М. Давыдова. Москва: ИЛА РАН, Серия «САММИТ», 2010. 86 с.
- 82.Хейфец В. Л. «Правый поворот» в Латинской Америке: случайность или тенденция? // Латинская Америка. 2010. № 6. С. 8-20.
- 83.Хейфец В. Л., Хейфец Л. С. Латинская Америка: правый шторм для «левого поворота» // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2015. Т. 15. № 4. С. 45-55.
- 84.Чумакова М. Л. Политические перемены и перспективы демократии в Латинской Америке // Латинская Америка. 2012. № 3. С. 5-20.
- 85.Шереметьев И. К. «Левый поворот» в Латинской Америке глазами экономиста // Латинская Америка. 2007. № 2. С. 4-12.
- 86.Шестопал А. В. Леворадикальная социология в Латинской Америке: Критика основных концепций. Москва: Мысль, 1981. 207 с.